1. Alku, jossa esitellään puhujat

Sari: Tervetuloa kuuntelemaan Tiedettä ja sirkushuveja – vanhojen aikojen podcastin jaksoa. Tässä podcastissa Tampereen yliopiston antiikin, keskiajan ja uuden ajan alun tutkimuskeskus Triviumin tutkijat keskustelevat erilaisista teemoista. Meitä voi seurata myös instagramissa, tai Twitterissä tilillä Trivium_Tampere. Otamme mielellään vastaan kysymyksiä ja toiveita.

Sari: Tässä jaksossa puhumme historian käytöstä ja ennen kaikkea antiikin ja keskiajan historian käytöstä nykyajassa niin mediassa kuin politiikassakin. Täällä studiossa ollaan äänessä minä, eli Sari Katajala-Peltomaa, joka olen keskiajan tutkija täällä Tampereella, ja kanssani aiheesta ovat keskustelemassa Jaakkojuhani Peltonen (**sanoo ”hei”**) ja vierailevana tähtenä Reima Välimäki Turun yliopistosta (**sanoo ”hei”**), jotka ovat molemmat tehneet tutkimusta antiikin ja keskiajan historian käytöstä.

Esittelisittekö tähän alkuun lyhyesti oman tutkimusaiheenne.

JJ: Aleksanteri Suureen liittyvät historian käyttö antiikin Roomasta nykyaikaan asti, maskuliinisuuden ihanteet antiikissa ja keskiajalla, sekä sotaisa maskuliinisuus antiikin Roomassa

Reima: keskeisiä tutkimusaiheitani ovat keskiajan harhaoppisuus, inkvisitio ja poleeminen kirjallisuus, mutta viime vuosina olen tutkinut myös keskiajan historian poliittista käyttöä, erityisesti Suomessa, ja johtanut tutkimushanketta, jonka kohteena ovat rautakautta ja keskiaikaa koskevat näennäishistoriat ja niiden leviäminen suomalaisessa ja venäläisessä internetissä.

2. Johdatteleva kysymys aiheeseen

Sari: Aloitetaan ihan perusteista eli mistä puhutaan silloin kun puhutaan historian käytöstä ja miten sitä voi tutkia.

Reima: jos tutkitaan julkisen vallan historian käyttöä, niin lähteinä voivat olla esimerkiksi poliitikkojen puheet, koulujen opetusohjelmat ja koulukirjat, muistomerkit, juhlapäivät, politiikkaohjelmat ja niin edelleen. Olen itse kiinnostunut enemmän alhaalta ylöspäin lähtevästä historian käytöstä, joka on poliittista ennen kaikkea sen identiteettiulottuvuuden kautta: keitä me olemme, mistä me tulemme ja – tämä on tärkeää - ketkä ovat ulkopuolisia, tulokkaita ja vihollisia. Tällä hetkellä verkon ja sosiaalisen median sisällöt Ylilaudalta YouTubeen ovat kiinnostavia ja vielä lopulta hyvin vähän tutkittuja lähteitä historian käytön näkökulmasta. Eli jos joku historian

käytöstä kiinnostunut graduntekijä etsii aihetta, niin varsinkin suomalaisen YouTuben historiavideot ovat vielä valkoinen läikkä kartalla.

Jaakkojuhani: Usein historian käytöllä tarkoitetaan sitä, miten menneisyyttä, menneisyyskuvaa, historiallista tapahtumaa tai henkilöä hyödynnetään johonkin tarkoitukseen nykyisyydessä. Historiaa voidaan käyttää esim. ratkaisemaan jotakin ongelmaa, laajentamaan perspektiiviä, tai tarjoamaan argumentaation tueksi perusteita, puolustamaan jotakin ideologiaa jne. Kansallisessa historiankirjoituksessa, historiaa on perinteisesti käytetty vahvistamaan kansallista identiteettiä, kertomaan sankaritarinaa kansakunnan vaiheista, sen synnystä, vaikeuksien kautta saadusta itsenäisyydestä ja voimain ponnistuksista, joita nykyinen itsenäisyys on vaatinut. Tutkimuksessa on tehty ns. historian käytön ja väärinkäytön ero (ns. abuse of history, vastaan use of history), jolloin historiaa tarkoituksella vääristellään, muutellaan, jätetään kertomatta vaihtoehtoiset, että voidaan puolustaa jotakin näkemystä.

Sari: entäpä se tutkimus, miten se konkreettisesti tapahtuu?

Sitä tutkitaan VAIKKAPA niin että ensin valitaan se aikakausi, jossa tapahtuvaa historian käyttöä tutkitaan. Esim. vaikkapa varhaisen keisariajan Rooma. Sitten voidaan vaikkapa tarkastella roomalaista kirjallisuutta ja taidetta, ja miettiä, miten jostakin aikaisemmasta tapahtumasta, tai aiemmin eläneestä valtiomiehestä kirjoitetaan, mietitään että mikä sen funktio, mitä retorisia tarpeita palvelee.

Sari: Entä mitä tarkoitetaan silloin kun puhutaan medievalismista – onko se myös historian käyttöä?

Reima: Medievalismi on keskiajan ja siihen liitettyjen ilmiöiden käyttöä ja niistä inspiroitumista keskiajan jälkeisinä vuosisatoina: Carcassonnen kaupungin restaurointi, Walter Scottin Ivanhoe ja itä- ja länsisuomalaisten erojen etsiminen Pähkinäsaaren rauhan rajasta ovat kaikki medievalismia. Medievalismi on usein hyvin poliittista, sillä keskiaika on monelle Euroopan kansakunnalle alkuperätarina, ja medievalismi kulki käsi kädessä 1800-luvun nationalismin ja kansallisromantiikan kanssa. Vaikka tämä yhteys katkesi akateemisessa tutkimuksessa 1900-luvulla, se elää ja voi hyvin yleisesityksissä ja popularisoinneissa. Viime aikojen anglo-amerikkalainen medievalismin tutkimus on kyllä, valitettavasti, muuttunut hyvin mediatutkimukselliseksi, mutta sen sijaan Itä-Euroopan maissa ymmärretään hyvin keskiajan poliittiset ulottuvuudet.

3. Populaarikulttuuri

Sari: Antiikki ja keskiaika ovat vahvasti ihmisten mielikuvitusta kutkuttavia aikakausia. Ei siis ihme, että ne ovat niin näkyvästi esillä esimerkiksi viihdeteollisuudessa. Nykyään kuitenkin yhä useammin kyse on kuitenkin on ”kuvitellusta keskiajasta” eli ollaan lähempänä fantasiagenreä kuin historiallista todellisuutta – mieleen tulee ensimmäisenä Game of Thrones. Toisaalta kontekstiin ja juoneen on haluttu mukaan selvästi esimerkiksi keskiajasta muistuttavia piirteitä. Miksi nämä ajanjaksot ovat mielestänne niin ”suureen yleisöön vetoavia”?

Jaakkojuhani: Antiikin maailma ja keskiajan maailma mahdollistaa nykyihmiselle ”todellisuuspaon” tai hypyn johonkin muuhun täysin toisenlaiseen maailmaan ja todellisuuteen. Maailmaan, josta puuttuu ne mukavuudet ja itsestäänselvyydet, jota meillä länsimaissa on. Kreikan ja Rooman tarustot, on jumalia, puolijumalia, kuten Herakles, on tunnetun maailman äärissä asuvia hirviöitä, joita nämä suuret soturit surmaa, sitten naissotureita amatsoneita. TV Sarjojen lisäksi oivallisia esimerkkejä ”todellisuuspaosta” kuviteltuun muinaiseen maailmaan ovat erittäin suositut ja isolla rahalla tehdyt videopelit. Näistä hyvänä esimerkkinä *Assasins Creed* -pelisarja, jonka eri osat sijoittuvat eri historian aikakausiin. Roomalaiseen Egyptiin sijoittuva *Assasins Creed Origins* 2017 ja klassisen ajan Kreikkaan sijoittuva *Assasins Creed Odyssey* (2018). Jos näistä ottaa tämän *Assasins Creed Odyssey* tarkasteluun. Peli sijoittuu vuosina 431–404 eKr. käytyyn Peloponnesolaissodan maailmaa, jossa Ateena liittolaisinaan käy keskenään veristä sisällissotaa Sparta ja sen liittolaisten kanssa. Sitten tähän antiikin historialliseen todellisuuteen on sekoitettu fiktiivisen, scifivaikutteinen tarinan Kosmoksen kultista, joka havittelee maailmanhallinta, ja pelaajan tehtävänä on yllätys yllätys estää Kosmoksen kulttia onnistumista tässä tehtävässä. Pelaajan hahmo, johon samaistutaan, on syntyperältään spartalainen soturi ja palkkamurhaaja, joka ei tosin tarkkaan muista mistä hän on kotoisin, samaan tyyliin kuin vaikkapa Mika Waltarin Turms.

Sari: Eli fantasiaa ja tiukkaa faktaa sekoitetaan keskenään?

Jaakkojuhani: Tässä vapaan maailman pelissä vieraillaan muinaisessa Delfoissa, Ateenassa, jotka on hämmästyttävän tarkasti mallinnettu ja henkiin herätetty, sekä kohdataan historiallisia hahmoja. Tarinan edetessä pelaajan täytyy sankarin roolissa surmata omakätisesti myös antiikin mytologiasta tuttuja myyttisiä hirviöitä, kuten Kreetan saarella asusteleva minotaurus, kykloopppi, sfinksi ja meduusaa. Toisin sanoen, supersuosittu peli käyttää historiaa luodakseen virtuaalisen osaksi kuvitellun, osaksi todellisen maailman, johon voi kotisohvallaan hypätä ja sitä kautta unohtaa nykymaailman murheet.

Sari: onko muita tällaisia esimerkkejä?

Reima: Game of Thrones kyllä tiivistää monia medievalistisen kiinnostuksen kohteita - ehkä se juuri siksi on niin suosittu. Ja juuri tällä hetkellä pinnalla on äärimmäisen synkkä ja väkivaltainen, macchiavellilainen kuva keskiajasta. Ritarit eivät pelasta neitoja kiiltävissä haarniskoissaan, vaan synkkäilmeiset, säälimättömät soturit tekevät julmia mutta välttämättömiä päätöksiä - ja naiset raiskataan siinä sivussa (tämä muuten on vähentynyt the House of Dragon –sarjassa). Yhtä kaikki sarja edustaa medievalismin tutkijan Amy Kaufmanin "muscular medievalism" määritelmää, jossa miehet ovat vahvoja ja maskuliinisia ja naiset feminiinejä ja haluttavia – ja halun kohteita. Ennen kaikkea: sukupuoliroolit olivat selkeitä. Seksi on toinen elementti: 2000-luvun medievalismissa keskiaika nähdään estottomien halujen aikakautena, ja kun kristinusko voidaan fantasiasarjoissa kirjoittaa pois, edes sen näkemyksiä ei tarvitse ottaa huomioon. Mm. Tätä myyttiä on hyvin purkanut Jaakko Tahkokallio *Pimeä aika* –kirjassaan, ja äskettäin sitä on käsitellyt myös folkloristi Heidi Henriikka Mäkelä *Mirator* –lehden artikkelissa, joka käsittelee kalevalaisuutta ja suomalaista nykyfiktiota.

Sari: niin sukupuoli ja sen määreet ovat aina ajankohtaisia ja seksi myy. Onko tällaiselle mieskuvalle haastajia keskiajan lähteissä?

Reima: Keskiaika oli kuitenkin paljon oudompi ja yllättävämpi kuin aluksi uskommekaan. Esimerkiksi ritarit eivät ole visuaalisissa lähteissä mitään lihaskimppuja. Esimerkkinä steiermarkilaisen ritarin Ulrich von Liechtensteinin esittämä turnajaishaaste vuodelta 1227. Hän haastoi Friulin, Kärntenin, Steiermarkin, Itävallan ja Böömin ritarit turnajaisiin Venuksen kunniaksi. Ainakin omien sanojensa mukaan hän voitti jokaisen haastajan – pukeutuneena Venukseksi eli tekoletteihin, valkoiseen mekkoon ja silkkihansikkaisiin (toki kantaen haarniskaa niiden alla). Sukupuolen representaatio ei ollut sellaista kun ensisijaisesti ajatellaan.

Sari: Ainahan tällaisen kuvitellun keskiajan tuottaminen ei ole tietoista vaan se sellainen luokitus saattaa olla vain tutkijan näkökulma ja suuri yleisö voi olla eri mieltä. Moni tutkija ei esimerkiksi lue historiallisia romaaneja ollenkaan kun asiavirheet häiritsevät liikaa. Vaikka yksityiskohdat eivät populaariteoksissa aina osu kohdalleen niin laajemmalla kiinnostuksella oman tutkimuksen aikakauteen on toki hyviäkin puolia – vai onko? Mitä hyviä puolia näin tutkijan näkökulmasta tällainen kiinnostus tuo muassaan?

Reima: No jos Walters Scottin Ivanhoe-romaani innosti aikanaan Jacques Le Goffin keskiajan pariin – näin muistelisin – niin ehkä virheistään huolimatta romaanin panos keskiajan historian tutkimukselle on plussan puolella. Ja Suomessa Anneli Kannon *Rottien pyhimys* on saanut ihmiset

tutustumaan Hattulan keskiaikaiseen kirkkoon. Eli näen fiktion kiinnostuksen herättäjänä, joka saa osan yleisöstä tarttumaan myös tutkittuun tietoon.

Jaakkojuhani: Populaariteokset/historialliset romaanit ovat itsessään lähdemateriaalia tutkittaessa historian käyttöä, niistä voidaan havaita heijastumia oman ajan trendeistä, arvoista ja näkemyksistä

Toki kiehtova tarina on aina kiehtova tarina, viihdyttävä ja sellaisenaan arvokas. Kun tällainen historiallinen romaani/novelli tehdään hyvin niin ne ovat sellaisia ikkunoita menneisyyteen.

Waltarin romaanit Suomessa esim. palvelleet: herättää kiinnostusta menneisyyttä kohtaan, mielikuvitus herää, maailmankuva laajenee. Vaikkapa Waltarin Johannes Angelos herättää henkiin 1400-luvun Konstantinopolin ja ne ”lopun ajan” tuntemukset, joita asukkaat kokivat kun Mehmed II sotajoukkoineen kaupungin valloitti.

Monet videopelit/tietokonepelit ovat herättäneet alkuinnostuksen antiikin tai keskiajan maailmaa kohtaan. Esim. eräässä antiikin sotakonferenssissa juttelin joidenkin aloittelevien väitöskirjan tekijöiden kanssa ja kävi selväksi, että eräät historialliset strategiapelit ja sotapelit ovat sitten olleet sysäys heillä innostua aikakauden tutkimuksesta.

Sari: no väärinymmärrys, anakronismit ja sekoittuneet faktat ovat fiktion etuoikeus – voiko näillä olla ikäviä seurauksia?

Jaakkojuhani: Populaarikulttuurin elokuvien, Tv sarjat, ja videopelien välittämä kuva ja esimodernin ajan ihmisistä, heidän arjestaan ja yhteiskunnasta on yksinkertaistava ja yksioikoinen. On sankareita ja pahiksia, tai sitten kakki hahmot enemmän tai vähemmän kaikki on pahiksia. Videopeleissä ja tv-sarjoissa sota, tappaminen ja murhaaminen saa suuren huomion. Jos vaikka katselee Viikingit tv-sarjaa niin siitähän saa sen kuvan, ettei viikingit tehneet mitään muuta kuin pelkästään sotivat ja ryöstelivät, ja juonittelivat. Voi tulla ajatus, ettei sen ajan ihmisillä ollut mitään rauhanomaista aktiviteettia. Usein historiallisissa tv sarjoissa ihmiskuva on varsin kyyninen. Esim. HBO:n Rooma-sarja, Borgiat tv. Ei sillä, etteikö sellaista selkäänpuukotusta, teeskentelyä ja vallanhimoa ja oman edun tavoittelua antiikin ja keskiajan maailmassa olisi ollut yllin kyllin, varmasti niinkin. Mutta samaan aikaan varmasti myös sellaisiakin ihmisiä, niin kuin nykymaailmassakin, jotka ovat toimineet tavalla, joka edelleen voidaan esittää ns. jalosti tai hyveellisinä. Tässäkin ehkä sitten tulee se, että tv-sarjan menneisyyskuvasta tehdään sellainen, että se myy. Väkivalta ja seksi myy. Katsojille voi syntyä sellainen näkemys, että kyllä ne entisajan ihmiset oli kamalia ja pahoja, että kyllä me moderniteetissa elävät olemme niin korkeammalla tasolla. En tiedä onko se nyt sitten niinkään, kun vaikka nykyajan poliittista tilannetta katsoo..

Reima: yksittäiset väärät faktat eivät ole lopulta kovin vaarallisia: vaikka muutama minuutti Braveheart -elokuvaa iskosti kokonaisen sukupolven mieleen virheellisen käsityksen lääninherran ns. ensimmäisen yön oikeudesta. Vaarallisempaa on, jos menneisyyttä käytetään oikeuttamaan ja luonnollistamaan haitallisia maailmankuvia ja poliittisia ideologioita.

Sari: yksi näistä ikävistä lieveilmiöistä on esimerkiksi kuvitteellisten sukupuolistereotypioiden toistaminen ja tuottaminen. Sekä antiikki ja keskiaika ovat niin kaukana, että tietoisuus ei laajemman yleisön piirissä ole välttämättä kovin vankkaa. Näihin aikakausiin projisoidaan siis oman aikakauden pelkoja tai haaveita oli kyse sitten keskiajan pimeydestä verrattuna meidän aikamme sivistykseen ja edistykseen tai keskiajan ”tosi miehistä” rautahaarniskoineen. Etenkin Aleksanteri Suuren myyttiä on käytetty paljon myös maskuliinisuuden tuottamiseen kautta vuosisatojen. Onko teillä tullut tutkimuksessa vastaan muita tällaisia ikonisia hahmoja, joiden kautta sukupuolta on voitu käsitellä?

JJ Juu, se miten kauemmaksi mennään menneisyydessä on mahdollisuus sitä enemmän myös muokata vastaamaan nykyisiä tarpeita…

Antiikin kenties kuuluisimman naishahmon, kuningatar Kleopatran VII tarjoaa hyvän esimerkin tuosta ilmiöstä, miten historian käytössä on kyse sukupuolistereotypioiden toistamisesta ja tuottamisesta ja siitä, miten ns. historiallinen totuus jää taka-alalle, tai sitä ei koeta kiinnostavana…

Kleopatra oli oikeasti makedonialaisen Ptolemaios-suvun, kreikkalaisen kulttuurin kasvatti, ilmeisen kyvykäs hallitsija. Sitä vastoin tämä puoli (ns. historiallinen Kleopatra) ei juurikaan korostu, olemassa olevassa antiikin kirjallisessa lähdeaineistossa vaan roomalaisten rakentama viholliskuva Kleopatrasta, josta tuli se virallinen totuus, koska Octavianus (josta tuli Rooman 1. keisari Augustus) voitti Aktionin meritaistelussa Kleoptaran ja Marcus Antoniuksen joukot.). Roomalaisessa kirjallisuudessa (historiankirjoitus, runous) Kleoptara esitetään vierasmaalaisena, *femme fatale*-hahmon arkkityyppi, Marcus Antoniuksen viettelijänä, moraalittomana, luxurian turmelevana, kaikkien prostituoitujen kuningattarena, eikä taitavana hallitsijana, joka halusi turvata Ptolemaioksen dynastian jatkuvuuden ja poikansa Caesarionin aseman tulevana Egyptin kuninkaana. Roomalainen misogynia ja ennakkoluulot muita kansoja kohtaan näkyy siinä, miten Kleopatrasta kirjoitettiin. Se miten Kleopatrasta kirjoitettu keskiajalla, uuden ajan alkuun (joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta) on heijastellut niitä sukupuolirooleja ja naisiin kohdistettuja ennakkoluuloja, joita kulloisellakin aikakaudella on ollut. Keskiaikana Kleopatra kuului niihin paheellisiin naisiin, jotka saivat hyveelliset/kelvottomat miehet lankeamaan paholaisen viettelyksiin... mikä nyt ei ole sama kuin historiallinen Kleopatra...

4. Politiikka

Sari: no menneisyyden viihdekäyttö on kuitenkin aika viatonta, vaikka se saattaa puritanisteja ärsyttääkin. Kaikki menneisyyden käyttö ei kuitenkaan ole viatonta tai harmitonta, eikä kaikki virheet tahattomia. Ihan konkreettinen viimeaikainen esimerkki on Putinin hyökkäyssodan oikeuttamiseksi rakennettu retoriikka, jossa keskiaikakin on mukana. Kaikki esimerkit eivät ole yhtä äärimmäisiä, mutta negatiivisia kuitenkin. Miten antiikin ja keskiajan historiaa käytetään poliittisiin tarkoitusperiin meillä ja maailmalla?

Reima: Suomessa keskiajan historiaa käytetään varsin vähän poliittisesti: suomalainen historiakultuuri ja -politiikka on hyvin kiinni 1900-luvun historiassa. Toki joitakin yrityksiä on. 2016 joukko oikeistopopulistisia vastamedioita ja silloin poliittista uuraansa käynnistellyt Ano Turtiainen nappasivat internetissä pari vuosikymmentä kiertäneen näennäishistorian Suomen muinaisista kuninkaista – eli väitteen siitä, että Suomi oli ennen Ruotsin vallan aikaa itsenäinen, mahtava kuningaskunta, jonka historia on tarkoituksella salattu. Tuolloin 2016 tarina kytkettiin maahanmuuton vastustamiseen ja sillä osaltaan rakennettiin salaliittoteoriaa liberaalista mediasta ja eliitistä, joka pyrkii tuhoamaan ns. kansallismieliset. Tämä poliittinen potentiaali lässähti kyllä varsin pian, mutta Ano Turtiainen on esimerkki poliitikosta – tosin nyt täysin marginaalisesta – joka haki onnistuneesti nostetta salaliittoteorioista ja hyökkäyksestä valtavirtamediaa vastaan.

Sari: tällaisia esimerkkejä taitaa löytyä muualtakin?

Reima: Sekä Euroopassa että Pohjois-Amerikassa keskiajan perintö on tällä hetkellä tärkeä ennen kaikkea laitaoikeiston liikkeille, jotka korostavat valkoisen, kristillisen Euroopan perintöä, konservatiivisia perhearvoja ja selkeitä sukupuolirooleja. Heijastamalla nämä arvot keskiaikaan voidaan niin feminismi, seksuaalivähemmistöt kuin maahanmuuttajat nähdä myöhempänä korruptoivana, vieraana vaikutuksena.

Jaakkojuhani: Etsitään ja haetaan maineikkaita esi-isiä menneisyydestä. Kirjassani *Aleksanteri Suuri. Sankari ja myytti* tarkastelin tätä. Monessa maassa Aleksanteria pidetään kansallissankarinaan ja maan kansalaiset jäsentävät hänen avullaan kansallista identiteettiään. He näkevät nuorena kuolleen maailmanvalloittajan esi-isänään. Kreikassa, varsinkin isänmaalliset ihmiset, ovat halunneet nähdä Aleksanterin nimenomaan kreikkalaisena, ja itsensä Aleksanterin jälkeläisinä, kun taas Makedonian tasavallan, nykyisin Pohjois-Makedonian asukkaille ei heidän mielestään ole oikeutta sisällyttää Aleksanteria omaan kansalliseen historiankirjoitukseensa.

Albanialaisten mielestä Aleksanteri oli albanialaiset sukujuuret. Turkmenistanissa Aleksanterin avulla markkinoidaan sikäläistä hevosrotua. Turkmeenin-hevosta, toiselta nimeltään ahaltekinhevosta, pidetään yhtenä maailman vanhimmista hevosroduista, ja Turkmenistanissa elää vahvana uskomus, että Aleksanterin kuulu sotaratsu Bukefalos oli nimenomaan turkmeeninhevonen.

Historian saatossa, eurooppalaisilla kansoilla on ollut kova halu, esiintyä antiikin kulttuurin perillisinä ja sivistyksen vaalijoina. Niinpä heidän rakentamissaan mielikuvissa, antiikin suurmiehet ja naiset ovat valkoihoisia. Esimerkiksi Kleopatran uuden ajan alun maalaustaidetta tai osassa 1900-luvun elokuvia, kuvataan ihonväriltään vitivalkoisena eurooppalaisena. Esim. Vivian Leigh Kleopatrana on oikein meikillä valkaistu naishahmo. Entä historiallinen Kleopatra oliko tämä ihonväriltään valkoinen? Afroamerikkalaiset tutkijat ja intellektuellit ovat tässä nähneet selvän osoituksen valkoihoisten tavasta omia esimerkiksi paitsi antiikin myös Afrikan maanosan ja sen saavutusten historia itselleen, ”whitewashing” ilmiötä. Kiistaa on äskettäin netissä käyty, siitä onko Gal Gadot sopiva naisnäyttelijä Kleopatran rooliin, koska tämä on valkoihoinen, eikä esim. arabi tai tumma/ruskeaihoinen.

Kuningatar Kleopatran ihonväri, etninen alkuperä on niin ikään aika poliittinenkin ja kulttuurinen kysymys esim. Yhdysvalloissa.

Sari: mitä tästä voi pahimmillaan seurata?

Reima: Kyllähän me tällä hetkellä oikeastaan eletään niitä pahempia seurauksia. Historioitsija Patrick Geary on muun muassa tutkinut sitä, miten modernit Euroopan valtiot rakensivat identiteettinsä – usein varsin heppoisin perustein – varhaiskeskiajan etnisyyksien kuten frankkien, germaanien tai avaarien pohjalle. Hän on todennut, että “This pseudoscience [ethnic nationalism] has destroyed Europe twice and may do so yet again” (The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe (Princeton: Princeton University Press, 2002), p. 13). Ei ole ainoa syy, mutta tämä näkyy Putinin politiikassa, eli Kiovan Rus ajatellaan olevan osa slaavilaista perhettä ja keskiajan historia on osa tätäkin konfliktia.

Sari: Mitä tutkijat voivat tehdä tällaisissa tilanteissa? Onko tutkijalla vastuu reagoida?

Reima: Mielestäni on, mutta tätä ei voi jokaiselta tutkijalta odottaa. On tutkijan itsensä päätettävissä, miten hän haluaa yhteiskuntaan vaikuttaa. Väärän tiedon oikaiseminen tai historian propagandistiseen käyttöön puuttuminen voi johtaa myös epätoivottuihin seurauksiin. Pahimmillaan salaliittoteorian kauhistelu levittää salaliittoteorian entistä suuremman yleisön tietoisuuteen.

Tutkijan ei siis kannata retostella julkisuudessa kaikkein kummallisimpia väitteitä. Esimerkiksi pseudohistoriaprojektissa olen pitänyt aihetta koskevan somekeskustelun osaltani mahdollisimman vähäisenä. Tällaisten aiheiden käsittely esimerkiksi radiossa, lehtihaastattelussa tai podcastissa on sekin haastavaa, mutta sentään tarjoaa tilan kontekstoida.

Jaakkojuhani: Historioitsijalla ihannetapauksessa, ei ole isänmaata, tai koko maailma on hänen isänmaansa, eli hän on täysin puolueeton, ja erossa vallassa olevien odotuksista ja vaatimuksista. No usein aika vaikea homma toteuttaa. Muutenkin täydellinen objektiivisuus tutkimuksenteossa, kuten tiedämme, on mahdotonta. Tutkimuksen subjektiivisuus tosin täytyy tutkijan tiedostaa ja kirjoittaa jossain kohtaa ”auki”. Mutta kuten tiedetään on vaikea olla historioitsija vaikkapa sellaisessa valtiossa, jossa tutkijaa vaaditaan kirjoittamaan tietynlaista/asenteellista/yksipuolista tai jopa valheellista historiaa, jotta vallassaolijat voivat kokea asemansa turvatuksi.

5. Lähde-esimerkki

Sari: Meillä on Triviumin podcasteissa perinteisesti lähde-esimerkki. Olisiko teillä antaa kuulijoille jonkin hyvä esimerkki, joka konkretisoisi tässä käytyä keskustelua?

Reima: Ukrainan ja Venäjän valtiollisten Twitter-tilien historiasota Kiovan Rusin perinnöstä 30.5.2017. Kuvastaa hyvin Kiovan Rusin perinnön merkitystä koko pidemmässä prosessissa, jossa Ukraina kamppailee itsemääräämisoikeutensa ja kansallisen identiteettinsä puolesta ja Venäjä korostaa slaavilaisen perheen yhtenäisyyttä ja jaettua historiaa. Näiden pehmeiden kamppailujen tilalle on nyt tietenkin tullut julma sota.

6. Myytinmurtamista

Sari: Lähde-esimerkin ohella meillä on näissä podcasteissa perinteisesti myös ollut myytinmurto-osuus. Joskushan kestää aika kauankin, ennen kuin tutkimuksen uudet löydöt päätyvät yleiseen tietoisuuteen, populaarikulttuuriin ja niin edelleen. Antiikin ja keskiajan historiaan liittyy toki edelleen väärinkäsityksiä ja vanhentunut tieto kiertää kauan. Minkälaisia myyttejä te haluaisitte murtaa historian käytön osalta tai historian käytön tutkimuksen osalta?

Reima: Tutkijan rooli. Kun puhutaan historian käytöstä, huomio on herkästi niissä, jotka popularisoivat historiaa ja käyttävät sitä banaalisti. Tutkijat ovat kuitenkin usein osa historian käyttöä, enkä tarkoita nyt vain yleisellä tasolla: totta kai olemme oman aikamme ja sen median lapsia, emmekä vaikutteista vapaita. Mutta tutkijat myös tietoisina toimijoina tai vasten tahtoaan osallistuvat historian käyttöön, myös poliittiseen. Jotkut ovat autoritääristen regiimien halukkaita

auttajia, toisten tulokset kaapataan täysin päinvastaiseen tarkoitukseen kuin ne on tarkoitettu, kuten ihmisoikeuksien länsimaisuuden kritiikki.

Jaakkojuhani: Mulla on mielessä asia, mikä ei nyt ole myytti, jota ei olisi murrettu, mutta joka on aina syytä muistaa, kun pohditaan historian käyttöä, tai historiaa yleensä. Se mitä me ajattelemme historian olevan, on yhtä paljon kertomus siitä ajasta, jossa historiaa kirjoitetaan, kuin kokoelma historiallisia faktoja, tai kertomus siitä miten asiat oikeasti, meni. Eli historiankirjoituksen, tutkimuksen, ja sitä kautta historiallisen tiedon retorinen ja ideologinen aspekti tai sen mahdollisuus on aina syytä tiedostaa. Toisin sanoen, aina kun historiaa kirjoitetaan uusiksi tai uudestaan, niin sillä on aina joku funktio tai päämäärä. Jos ei muuta niin sosiaalinen tilaus nykyajassa…

7. Lopetus

Sari: Ja näin on päättynyt Tiedettä ja sirkushuveja – vanhojen aikojen podcastin jakso. Kiitos keskustelijoille ja kuuntelijoille!

Ja nopeasti muuttuvien poliittisten tilanteiden vuoksi huomautettakoon, että jakso on nauhoitettu 10.10 2022.